

Oosterkerk in 128 passen

Een kerk leren kennen in 128 passen?

Het kan echt! Met 128 passen staat u weer op deze plek en heeft u via de tekst in deze rondleiding de Oosterkerk in Hoorn letterlijk van voor naar achter en van links naar rechts leren kennen.

Natuurlijk, een uitputtende duik in de geschiedenis zal het niet worden, maar toch...

En: op www.oosterkerkhoorn.nl vindt u nog veel meer!

KAPEL VOOR ST. ANTHONIS

Het verhaal van de Ooster- of Sint Anthoniskerk begint in 1453, dan verrijst op deze plek een houten kapel. Er komen tegen het einde van de eeuw veel giften binnen (de mensen zijn bang voor de rondrazende pest) en vanaf 1519 bouwt men aan een stenen kerk. Men begint achteraan met het koor en dan het transept (het dwarsdeel van de kerk). Maar als in 1523 de houten kapel is bereikt, is het geld op. De houten kapel blijft nog tachtig jaar staan. Tijdens een hevige storm in 1603 stortten de voorgevel en de kapel in. Pas in 1616 is een nieuw eenbeukig schip gereed, met een nieuwe voorgevel (toegeschreven aan Hendrick de Keyser of Lieven de Key). Na de reformatie wordt vooral de naam Oosterkerk gebruikt, protestanten kennen geen heiligen.

De kerk is – zo vlakbij de Hoornse havens gelegen – vooral de plek waar schippers bidden voor een behouden vaart naar verre landen en de vissers voor een rijke vangst op de vlakbij gelegen Zuiderzee. Op de toren dan ook geen haan als windvaan: daar vaart een schip op de wind.

In de loop der eeuwen is de kerk er vaak slecht aan toe geweest, maar in de eerste helft van de 20ste eeuw zet pas écht het verval in. In 1955 is er de laatste kerkdienst. De ruimte wordt daarna vooral gebruikt als pakhuis

en de jeugd uit de buurt gaat er overdekt voetballen. Er zijn vage plannen voor herbestemming; nooit komen die van de grond. Ook verschillende plannen voor sloop van het gebouw gaan -gelukkig- niet door. Inmiddels zijn er voldoende inwoners van Hoorn die zich bekommeren om de kerk en in 1973 wordt een stichting voor het behoud opgericht. De jaren daarna worden besteed aan het bijeenharken van het benodigde geld voor een totale restauratie. Die komt er, duurt enkele jaren en op 7 mei

1982 is het zover: Prins Claus heropent de prachtig gerestaureerde Oosterkerk. De kerk ontwikkelt zich in de loop der jaren tot 'de huiskamer van Hoorn', een monumentaal en veelzijdig cultureel centrum.

1 Tongewelf

Het tongewelf bekroont de kerkruimte en verbergt de zolders en dak van de Oosterkerk voor het oog. Centraal in de kerk zien we aan het gewelf de zon, in het koor de maan. Deze afbeeldingen zijn in de 16de eeuw aangebracht. De sterren in het schip (de voorkant van de kerk) zijn een eeuw jonger.

2 Zerkenvloer

De 128 passen gaan over de zerkenvloer van de kerk. De stoffelijke resten zijn bij de restauratie eind jaren zeventig van de vorige eeuw geruimd. Veel van de opschriften zijn nog leesbaar, jaartallen

herkenbaar en afbeeldingen duidelijk zichtbaar: een voet en – logisch in deze kerk – een schip. De meeste grafzerken dateren uit de zeventiende eeuw, de oudste is uit 1608.

3 Doophek

Het doophek wordt al in 1625 omschreven in een inventarisatielijst. De bijbehorende banken en het doopvont zijn in de loop der eeuwen verdwenen.

4 Admiraliteitsraam

Het (originele!) raam in de oostelijke gevel van het transept (het dwarsstuk van de kerk) is het zogeheten Admiraliteitsraam. De kronieken melden: “De heere gecometeerd admiraliteyt/tot Staet en Stats vryndschap genege hebben tot dees erkentlyckheyt dit glas in deze kercke gegeve 1620”. Het glas met een afmeting van 9.40 bij 3.60 meter toont in het centrum het wapen van West-Friesland, omgeven door verschillende wapens en voorstellingen. Onderin het raam zien we de Zeeslag bij Gibraltar (1607) met als onderschrift ‘De slach van Heemskerck’. Ook staan Prins Maurits en – waarschijnlijk – admiraal Jacob van Heemskerck afgebeeld. De laatste verloor in de slag zijn been en zijn leven. Bakentonnen, paarden, scheeps-

gereedschap, maar ook Neptunus in een karos voortgetrokken door twee paarden, zijn herkenbaar. In 1900 wordt het glas door een louche antiquair verkocht. Hij int de helft van de koopsom maar levert niet. De toenmalige kerkvoogden krijgen later de vraag van de koper waar het raam blijft, maar zij weten van niets. De beroemde architect Cuypers onderzoekt de (erbarmelijke) staat van het raam en maakt een restauratieplan. Het duurt nog tot 1916 voordat glasschilder J.L. Schouten het glas herstelt. Hij doet dat voor 1.100 gulden, geschonken door het echtpaar De Jonge-Lamme uit Nijmegen, ter nagedachtenis aan hun ouders die ooit lid waren van de Oosterkerkgemeenschap. Dit is het enige raam dat nooit de kerk verlaten heeft.

5 Lodenkast

Vanuit de uurwerkkamer op de zolder van de kerk loopt een ingewikkeld stangenstelsel naar alle vier wijzerplaten. Ook lopen er stalen kabels naar de loden gewichten die zichtbaar zijn in de kerk en elke dag rond het middaguur automatisch worden opgehaald. De daarna weer langzaam zakkende gewichten verdwijnen uit het gezicht in de lodenkast met daarop een aansprekende tekst. Volgens het jaartal dateert de kast uit 1612 en behoort de lodenkast tot het uurwerk dat Wiggert Albertsz in opdracht van de vroedschap na het instorten van voorgevel en schip op 13 april 1603 moet maken. Dat uurwerk wordt in 1615 geplaatst. De gewichten worden dan met de hand opgehaald, tegenwoordig gebeurt dat elektrisch. Het huidige uurwerk is uit 1958.

6 Blaasbalg

De grote blaasbalg die aan de muur in het oostelijke transept hangt, heeft ooit dienst gedaan als 'aanjager' van het imposante Bätzorgel en is dus meer dan 250 jaar oud. Jarenlang ligt de blaasbalg in het depot van het Westfries Museum; in 1994 keert de balg in de kerk terug.

7 Nis

Door de nu dichtgemetselde nis naast de spreekstoel slaan schippers en reders de activiteiten in de nog niet gedempte Appelhaven gade. Zo houden zij ook nog tijdens de kerkdienst een oogje in het zeil!

8 Preekstoel

De preekstoel tegen de zuidoost hoek van de viering (de ruimte waar koor en transept elkaar kruisen) is een forse eikenhouten kansel met getoogde panelen. In 1969 wordt deze preekstoel gesloopt en in stukken in een hoek van de kerk gesmeten. Ook de herenbanken, het doophek en de psalmborden komen er terecht. Het loodzware klankbord wordt er bovenop gegooid. Veel wordt vernield en moet later volledig gerestaureerd worden. Zo ook de preekstoel en psalmborden.

9 Koperen kronen

De twee koperen kronen dateren uit de 17de eeuw. Voorzien van ledkaarsen kunnen ze veilig gebruikt worden. De kronen zijn na 1955 een tijdlang opgeslagen in het depot van het Westfries Museum. Bij de restauratie van de kerk keren de kronen in 1981 weer terug

10 Beelden evangelisten

Vanuit het oostelijke transept zijn de vier evangelisten op de vier hoeken onder de ribben van de viering zicht-

baar. Het zijn Mattheus, Johannes, Marcus en Lucas. De houten beelden dateren uit het einde van de 15de of begin 16de eeuw en behoren tot de oudste beelden in Hoorn. Het beeld van Johannes toont ook een adelaar en een kelk, het beeld van Marcus een leeuw, Mattheus heeft aan zijn voeten de engel met boekrol en Lucas een rund. Lucas en Johannes hebben ergens in de loop der eeuwen hun hoofd verloren.

11 De kerk in 1942

In 2022 schenkt Jaap Schaper (oud-wethouder Kunst en Cultuur, oud-voorzitter van de Stichting Kerkmeijer-De Regt en voorzitter van de Stichting Stadsherstel Hoorn) deze aquarel uit 1942. De afbeelding toont de kerk zoals die toen in gebruik was: de preekstoel onbeschadigd, de stoelen netjes op een rij en de collectezakken aan de muur. Het bijzondere van de aquarel is dat deze is gemaakt door J.C. Kerkmeijer, de beroemde Hoornse 'monumentenman'.

12 Raam: "Twaalf Hoornse poortjes"

Het eerste raam dat u na de preekstoel in het koor (het achterstuk van de kerk) aan uw linkerkant tegenkomt, toont de twaalf poortjes die de Hoornse binnenstad rijk is. Van links naar rechts ziet u het Weeshuispoortje, Oude Vrouwenhuispoortje, poortje aan de Wisselstraat, poortje van het Sint Pietershof, poortje in de Kloosterpoort, Admiraliteitspoortje, Sint Sebastiaanspoortje, poortje naast

de Lutherse Kerk, poortje aan de Rode Steen, Sint Jorispoortje, poortje voormalige Sint Sebastiaansdoelen en poortje voormalige Latijnse School. Die poortjes zijn in de jaren 1992 en 1993 allemaal gerestaureerd en in 2007 in dit raam samengebracht. Het raam wordt geschonken door de Kerkmeijer-de Regt Stichting ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan. Het glas is gemaakt door Bloem en Von Knetsch Glazenmakers in Enkhuizen.

13 Tau-teken

Vanaf deze plek in de kerk zijn ook de zogeheten Tau-teken op de muren van het koor duidelijk zichtbaar. Voor de Franciscaanse Beweging is het Tau-teken het symbool van zegen en vrede. Het herinnert ook aan het kruis, het teken van verlossing. Veel mensen van de Franciscaanse Beweging dragen de Tau als herkenningsteken. Franciscanen hebben het Tau-teken aan op huizen, muren en bomen. Franciscanen hebben het teken ooit ook in de Oosterkerk aangebracht. Overigens wordt het Tau-teken ook door andere orden (onder andere de Clarissen) gebruikt.

14 Raam Gemeentewapens (2)

Zes passen verder zuidwaarts en u staat recht voor een 'Raam Gemeentewapens'. Hier zijn te zien de wapens van Hoorn en West-Friesland en die van de voormalige gemeenten (van links naar rechts en van boven naar beneden) Sijbekarspel, Hensbroek, Opperdoes, Grosthuisen, Hoogwoud, Spanbroek, Andijk, Obdam, Scharwoude, Twisk, Midwoud en Abbekerk.

In 1979 ontstaat tijdens de restauratie van de kerk het plan om een raam te maken met de wapens van West-Friese gemeenten die in dat jaar opnieuw zijn ingedeeld en veelal samengevoegd. Door de vele particuliere giften, maar

ook door bijdragen van de gemeenten, kunnen er zelfs twee ramen worden gemaakt, het andere raam zit nabij het orgel.

15 Raam "Ode aan Hoorns maritiem verleden"

Verdeeld over 30 raamvlakken zien we 10 verschillende tafereelen met als basis het stadswapen met eenhoorn en een afbeelding van de haven van Hoorn rond 1630. In het medaillon midden in het raam een tafereel van de Oost-Indië-vaart, omringd door nautische instrumenten. Bovenin het raam zien we de walvisjacht rond Spitsbergen, ook weer omringd door gereedschappen en benodigdheden voor de scheepvaart. Verspreid in het raam zien we zes scheepstypen die de Zuiderzee bevoeren. Een van die schepen én de prominente afbeelding van de bot (een vissoort die veel in de Zuiderzee voorkwam) verwijzen naar de schenkers van het raam, de bekende Hoornse middenstandsfamilie Botman. Het raam wordt bekroond door de zon, de maan en Aeolus (de god van de wind). Een klassiek vormgegeven glas-in-loodraam, ontworpen door Peter Dorleijn en gebrandschilderd en vervaardigd door Marije Wolfswinkel van Lichtraamwerk die nog vier andere recente ramen voor de kerk maakte. Het raam is in 2016 geplaatst.

16 Raam "De Reis naar Kaap Hoorn"

Dit raam verbeeldt de reis die de kapiteins Schouten en Lemaire maakten in 1615/1616, een reis om een westelijke route naar Azië te vinden.

De Oosterkerk is op een bijzondere wijze verbonden aan deze reis: het is aannemelijk dat de gebedsdienst die aan het vertrek van de expeditie zal zijn voorafgegaan, in de Oosterkerk is gehouden. Die was in die tijd immers de kerk voor vissers en schippers en Schouten kerkte hier.

In het raam verloopt de reis in de tijd én in afstand van beneden naar boven. Het rode lint symboliseert zowel de niet-lineaire route als het verloop van de tijd en verbindt de afzonderlijke tafereel in het raam met elkaar. Verschillende illustraties in dit ontwerp zijn ontleend aan het scheepsjournaal van Schouten dat in 1618 in druk verscheen. We zien onderin het raam de hoorn uit het stadswapen, de beide kapiteins en hun schepen alsmede tekstdelen uit het scheepsjournaal. Helemaal bovenin zien we de contour van Zuid-Amerika en een afbeelding van het monument dat nu op Kaap Hoorn staat. De ontwerper van het raam is Sefanja Nods, de schenker is Kees Leegwater.

Het raam is op klassieke wijze gebrandschilderd en werd onthuld in april 2024.

17 Plaquettes Kaap Hoorn-Vaarders

De huidige Stichting Nederlandse Kaap Hoornvaarders wordt in 1959 als vereniging opgericht. Al snel na de oprichting, in 1963 wordt het congres van de internationale club van Kaap Hoornvaarders (Amicale Internationale des Capitaines Cap Horniers, kortweg AICH) in het stadhuis van Hoorn gehouden.

Burgemeester dr. mr. B.R. Canneman onthult tijdens dat congres een speciale plaquette (rechts). In 2006 wordt de Oosterkerk als 'hangplek' gekozen. Toepasselijk, want de kerk is jarenlang het domein van schippers en vissers. In 2008 onthult burgemeester dr. O. van Veldhuizen de linker plaquette die herinnert aan de reis van het jacht Dolphijn van Hoorn. Dit schip maakt deel uit van de expeditie van Hendrick Brouwer in 1643 die ontdekt dat Statenland een eiland is. Zo wordt ten zuiden van Stateneiland een veiliger route naar de Stille Oceaan gevonden, die tot in de 19de eeuw door de grote zeilende vrachtschepen gebruikt is.

18 Schilderij koor

Het doek toont het koor van de kerk vóór de grote restauratie. De ramen zijn korter en voorzien van ijzeren roeden met blank glas, het stucwerk op de muren is in slechte staat. Bij de restauratie zijn de ramen weer in hun oorspronkelijke grootte hersteld (naar onderen een meter verlengd) en zijn de huidige stenen montants en traceringen aangebracht. Ook kwam er glas-in-lood terug en werd het portaal in het midden vervangen door de deur waar u nu voor staat.

Dit schilderij is van de hand van Leendert van Dijk (1939) die in de jaren '70 in Hoorn woonde en werkte. Hij is een veelzijdig schilder die onder meer stillevens, portretten en landschappen schildert. De Oosterkerk krijgt het schilderij in 2011 in bruikleen van de Gemeente Hoorn.

19 Gildenraam

Het koor van de Oosterkerk telt negen ramen en al die ramen zijn in het begin van de 17de eeuw voorzien van gebrandschilderd glas. Die zogeheten 'gildeglazen' zijn toen betaald door (van links naar rechts) de smeden, timmerlieden, schoenmakers, vissers, wevers, kuipers, voorlieden en slegers, kleermakers en metselaars. Tussen 1857 en 1862 worden die gebrandschilderde ramen met ambachten verwijderd. Er moet licht in de kerk komen en bovendien wil niemand de kosten van het onderhoud dragen. Delen van de gesloopte ramen gaan later naar Haarlem en bevinden zich daar nu in de Grote of St. Bavokerk en het Frans Halsmuseum. Toch heeft de Oosterkerk in de zuidwest hoek van het koor één gilderaam. Dit toont in veertien panelen de ambachten die ooit door de 17de-eeuwse gilden in de kerkramen zijn gevat. De vier centrale (donkere) panelen zijn kopieën van originelen die nu in Haarlem zijn. Het zijn afbeeldingen van timmermans-werkzaamheden.

Het gilderaam wordt geschonken door Wim van Duin bij het 50-jarig bestaan van zijn assurantiekantoor en is in 1979/1980 gemaakt door atelier Bogtman in Haarlem dat nog meer ramen in de kerk vervaardigde.

20 Raam "Handel en Nijverheid in Hoorn"

Het raam toont de ontwikkeling in de tijd van de handel en nijverheid in Hoorn van beneden naar boven. De basis toont de Roode Steen in de 17e eeuw met een drukke markt. Daarboven zien we enkele -voor Hoorn belangrijke typen- vrachtschepen varen, schepen die goederen over grote afstanden vervoerden. Twee eenhoorns flankeren de activiteiten aan de rand van de stad: laad- en losplaatsen, houtzaagmolens. Daarboven zien we weer andere activiteiten, opnieuw tegen de achtergrond van Hoornse

gebouwen. In de bovenste helft van het raam ligt de nadruk op de glas-industrie: één van de voorbeelden van de eertijds brede nijverheid in Hoorn en rechtstreeks verbonden met de schenkers van het raam. De beelden zijn gevat in een klassiek cartouche, dat verwijst naar de traditionele glas-in-loodkunst, ook die in de Oosterkerk. De bekroning van het raam laat recente, grootschalige toepassingen van glas zien in Hoorn. Een cherubijn strooit met de (glas)nijverheid verdiende munten terug over de stad. De traditionele zon in het bovenste deel van de tracering is hier uitgebeeld in de vorm van een zonnebloem. Cherubijn en zonnebloem zijn qua vormgeving ontleend aan het werk van hedendaagse kunstenaars.

Dit raam is geheel digitaal ontworpen door de Enkhuizer kunstenaar Frans van Leeuwen en vervolgens geprint op glas. De afbeelding is daarna ingebrand, met waterjets gesneden en tot slot op klassieke wijze in lood gezet. In september 2023 werd het raam onthuld in bijzijn van de schenkers: de familie Joosten uit Hoorn.

21 Herenbanken

Naar het westelijke deel van het transept is het slechts een pas of acht-tien. Hier bevinden zich de twee gerestaureerde eikenhouten herenbanken. De bank rond de zuidwesthoek dateert uit 1620. Het zijn met name de commissarissen van financiële zaken die hier naar de preken luisteren. Ook deze twee vroeg 17de-eeuwse banken, van waaruit een rijker deel van de kerkgangers de diensten ooit volgt, worden rond 1970 met grof geweld van de muren gerukt en op een stapel met de preekstoel gegooid.

22 Model De Halve Maen

Dit scheepsmodel is in 1904 in Amsterdam gemaakt naar voorbeeld van de beroemde Halve Maen. Het oorspronkelijke schip is waarschijnlijk in 1606 gebouwd om als snel vrachtschip, konvooschip of kaperschip te dienen, op zoek naar vracht of buit. De Halve Maen hoort als scheepstype tot het jacht, een klein en wendbaar verkenningsschip dat geschikt is voor alle wateren.

Nadat de Halve Maen verschillende Oostzee-vaarten had gedaan, wordt het schip in 1609 ingezet als ontdekkingschip onder Henry Hudson om de handel met Amerika te openen. Met het schip vaart Henry Hudson de latere Hudson-rivier op, van waar nu New York ligt. Daarna volgen reizen naar Azië en havens als Madagascar, Mauritius en Java. De Halve Maen vergaat uiteindelijk in 1618 in de haven van Jacatra.

In 1909 krijgt het schip een tweede leven, als in Amsterdam een replica gebouwd wordt. Deze vaart naar de wateren rondom New York en is daar een graag geziene historische gast, totdat de replica in 1934 verloren gaat door brand. In 1989 herhaalt de geschiedenis zich, dan wordt een tweede replica van de Halve Maen gedoopt en als varende museum-schip ingezet.

23 Drijverschuit

Het kleine schip is een model van een Drijverschuit (ook wel Tochtschuit genoemd) zoals die in de 17de en 18de eeuw veel gebruikt werd door Texelse vissers. Het is een zogeheten waterschip met een bun om de gevangen vis levend te houden. Aardig om te melden: dit model is van de hand van Jan Drijver, een nakomeling van het Texelse vissersgeslacht van Jan Drijverman (geboren

omstreeks 1625). Jan Drijver schenkt het model in juni 2007 aan de Oosterkerk.

24 Schilderij Portaal Westtransept

In dit schilderij zien we het westtransept van de Oosterkerk zoals het er in 1975 uit zag. Het is duidelijk de periode van het grote verval van de kerk: zerken liggen schots en scheef en zijn gebroken, aan het portaal ontbreken deuren en de herenbanken zijn helemaal verdwenen. Het is een treurig beeld dat goed vastlegt hoezeer de grote restauratie van enkele jaren later nodig was. Ook dit werk is geschilderd door Leendert van Dijk. De familie Groenewold-Oskam heeft in 2021 het schilderij in bruikleen gegeven aan de Oosterkerk.

25 Portaal

Het portaal aan de Oosterkerksteeg stamt uit 1619 en bestaat uit eikenhouten panelen met arasbesken ornamenten.

Een fraaie kroonlijst geeft deze ingang naar de kerk nog meer cachet. En hoeveel mensen zullen in de loop der eeuwen al de rebus hebben opgelost? Hier staat (net als op de voorgevel van de Oosterkerk): WYLT (HOORN) 'T WOORT.

26 Raam "Over vloed in Hoorn"

Anders dan onze andere ramen is dit raam (geschonken door de familie van Doorn) niet gebrandschilderd, maar opgebouwd uit 24 kleuren mondgeblazen glas in loodstrips. Deze werkwijze past bij de stijl van ontwerper Joost Swarte, ook wel 'de klare lijn' genoemd. Glazenier Marije Wolfswinkel vervaardigde het raam dat de geschiedenis van Hoorn als onderwerp heeft. Joost Swarte heeft zich laten inspireren door diverse mijlpalen in de geschiedenis van de stad en ze op zijn eigen wijze vormgegeven. Het raam is heel groot, dat gaf hem de ruimte om de geschiedenis in verschillende tijdslagen af te beelden. Net als bij archeologische

vondsten ligt de oudste laag onder. Naar boven toe zien we steeds jongere tijdslagen. Aan de linkerkant van het raam zien we overwegend de ontwikkeling van Hoorn aan de zeezijde en aan de rechterkant die aan de landzijde. We zien de visserij, het fluitschip en de jachthavens en herkennen de dijk, de huizen en burgers uit de Gouden Eeuw én de moderne tijd. Heel subtiel is er een verwijzing opgenomen naar ons VOC-verleden en de WIC. En uiteraard naar Kaap Hoorn, waaraan binnen onze kerk op meer plaatsen wordt herinnerd. Boven in het raam zien we de moderne tijd (trein, windturbines) en een mogelijk toekomstbeeld: twee ijsberen die Hoorn naderen op een ijsschots. Een grote zon (teken van hoop) bekroont het raam. Het raam is op 17 december 2021 onthuld.

27 Spiltrap

In de noordwesthoek staat een hoge spiltrap. De trap leidt naar de zolder bovenop de gewelven en de dakkapel met het uurwerk. In het eerste kwart van de 17de eeuw is de trap door een rondreizende Italiaanse schrijnwerker uit eikenhout gemaakt en met ebbehout ingelegd. Bij de restauratie eind jaren zeventig van de vorige eeuw zijn twee dikke (roze en bruine) verflagen verwijderd en kwam het oorspronkelijke hout weer tevoorschijn. Opvallend is dat ook in de Noorderkerk een dergelijke spiltrap te vinden is, zij het een veel kortere.

28 Jaartal

Het jaartal 1600 in eikenhout is bij de restauratie in 1980 gevonden in de dakruiter en geeft het bouwjaar hiervan aan.

29 Steinway-vleugel

Loop verder langs de herenbanken en u ziet deze prachtige vleugel die in 2021 in de kerk komt. Het instrument ziet er nieuw uit, maar stamt al uit 1903. In Duitsland is de vleugel (een Hamburgse Steinway and Sons type B van 211 cm lengte) recent geheel gerestaureerd. Ooit stond hij in Schloss Westerholt in Herten (Ruhrgebied), in bezit van een adellijke familie. In de Oosterkerk organiseren we verschillende concerten waarbij de vleugel wordt bespeeld.

30 Raam Hoorn

Naar boven kijkend, krijgt u het 'Bossuraam' in beeld. Het is het oudste raam in de kerk; het bestuur van de stad Hoorn schenkt het in 1619. Maker is Jan Maertensz Engelsman die voor zijn werk 170 guldens krijgt. Glazenier Claes Albertsz helpt hem voor 48 guldens en 12 stuivers. De beslissende entering van het schip van de Spaanse admiraal Bossu door de geuzen tijdens de Slag op de Zuiderzee op 11 oktober 1573 is hier in glas vereeuwigd. De zege wordt gevisualiseerd door de twee goden die gezeten op een dolfijn de loftrumpet steken in de richting van het stadswapen van Hoorn. Het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap koopt het raam in 1860, later komt het terecht in het Rijksmuseum. Na de restauratie van de kerk geeft het Genootschap het ons in bruikleen. Het kan worden geplaatst dankzij steun van de familie Deen.

31 Raam Haarlem

Met twaalf passen in noordelijke richting staat u voor het raam Haarlem. Het toont het wapen van de provincie Noord-Holland, het wapen van de stad Haarlem en daaronder

een (mythisch) tafereel met een Haarlems schip dat een ketting - die de haven van de Saraceense stad Damiate beveiligd - aan stukken vaart. Dit raam is in de kerk geplaatst december 1982. Het vervangt een oud glas dat de stad Haarlem in 1619 aan de Oosterkerk schenkt. Die stad doneerde begin 17e eeuw wel 50 ramen met een dergelijke voorstelling. Het oorspronkelijke raam van de Oosterkerk is verloren gegaan, dit is een kopie (Bogtman) van een Haarlems raam uit Waarder (ZH) dat zich in het Rijksmuseum bevindt.

32 Bätzorgel

Als u zich staande voor het raam Haarlem een kwartslag in noordelijke richting wendt, komt u oog in oog te staan met de 'koningin onder de instrumenten': het orgel.

De Oosterkerk krijgt in 1523 zijn eerste orgel, een tweedehandsje uit de Grote Kerk. Het staat op een galerij tegen de zuidelijke muur van het westtransept. In de 140 jaar erna is het orgel enkele malen gereviseerd en een keer uitgebreid. In 1763 echter maakt

het plaats voor een nieuw instrument van de hand van Johann Hartmann Bätz op de huidige plek. De kerkgangers van toen luisteren liever naar zoetgevooisde volle tonen en harmonieuze, romantisch aandoende klanken in plaats van naar de schel klinkende orgelstemmen, die wel doordringend zijn, maar niet volumineus.

In 1869 is het Bätzorgel tot op de draad versleten. C.G.F. Witte bouwt in de oude kas een nieuw orgel. Hij stelt daarbij voor om een vrij pedaal aan het orgel toe te voegen. Dat is de kerkmeesters waarschijnlijk te duur. In 1982 restaureert de firma Jos. Vermeulen uit Alkmaar het orgel en voegt alsnog een subbas 16' voor het pedaal toe. In 2009 breidt Flentrop Orgelbouw het instrument uit met twee registers incl. een tongwerk.

Van het oorspronkelijke Bätzorgel bestaan nog altijd het oksaal, de kas en balustraden. Samen vormen zij een schitterend voorbeeld van de galante Louis XV-stijl, met virtuoos uitgevoerde rococo-ornamentiek.

33 Roosvenster

Hoog boven het Bätzorgel zien we in de voorgevel het roosvenster. De voorstelling is een wereldkaart met daaroverheen een kompasroos die alle windstreken laat zien. Heel subtiel is ook nog Kaap Hoorn aangegeven. Het raam is onthuld in 2019, ter gelegenheid van het 500-jarig bestaan van de (stenen) Oosterkerk. Marije Wolfswinkel van Lichtraamwerk, onze vaste glazenier, ontwierp en vervaardigde het raam.

34 Raam Enkhuizen

Het raam (een getrouwe kopie van het origineel) toont een voorstelling van de Enkhuizer stedenmaagd met het wapen van de stad. De tekst luidt: 'Dominus nobiscum quis contra nos 1619' ('Als de Heer met ons is, wie is dan tegen ons 1619'). Aan de zijkant staat een visser met zijn vrouw en verder toont het raam allerlei voor een havenstad toepasselijke zaken, zoals scheepsbenodigdheden en instrumenten.

De vroedschap van Enkhuizen besluit in 1618 een glas te schenken aan de collega's in Hoorn voor 'haer nieuwe opgemaecte kerck'. Dat kan niet anders dan de Oosterkerk zijn geweest, omdat die na de gedeeltelijke instorting van 1603 net was herbouwd. In 1619 of 1620 is het raam geplaatst. Tijdens een verbouwing van het schip van de kerk in de jaren 1857 tot 1862 zijn veel ramen gesloopt. Ook dat van Enkhuizen. Dat er bij die sloop veel fragmenten verloren zijn gegaan staat vast. Uiteindelijk komt het raam Enkhuizen - evenals zes andere - in bezit van een

Haarlemse kerkvoogd; een collega van hem schenkt daarna het raam aan het Frans Halsmuseum.

Dat het raam toch in de Oosterkerk te zien is, is (opnieuw) te danken aan glazenier Bogtman uit Haarlem. Die maakt in de jaren dertig van de vorige eeuw van enkele delen van het oorspronkelijke raam een kopie en vult die later aan tot het raam dat u hier ziet

35 Raam Gemeentewapens (1)

Dit is het verhaal van een 'raam dat er nooit kwam'. Het basis-ontwerp dateert uit 1731 en was bedoeld voor de wapens van de heren regenten uit die tijd. Het ontwerp wordt nooit uitgevoerd. Is het geldgebrek (de economie is dan niet zo sterk meer) of zijn de regenten bang voor de vissers en schippers die dan op slechte voet met de heren staan? Feit is dat het ontwerp voor bijna 250 jaar in een la verdwijnt. Eind jaren zeventig van de vorige eeuw wordt het tevoorschijn gehaald. De wapens van de regenten worden vervangen door zestien wapens van West-Friese gemeenten die door de herindelingen verdwenen of samengevoegd zijn. De inzameling van het benodigde geld is zo'n succes dat het ontwerp uit 1731 lang niet genoeg ruimte biedt. Daarom komt er een tweede raam dat u al heeft gezien in het koor.

Op dit raam ziet u de wapens van (van links naar rechts en van boven naar beneden) Zwaag, Blokker, Berkhout, Schellinkhout, Wijdenes, Venhuizen, Hoogkarspel, Westwoud, Bovenkarspel, Medemblik, Wervershoof, Grootebroek, Enkhuzen, Avenhorn, Oudendijk en Ursem.

Alleen Opmeer en Wognum doen niet mee en ontbreken daarom in beide ramen.

36 Raam Alkmaar

Centraal staat het stadswapen van Alkmaar. De burcht wordt vastgehouden door twee leeuwen. Leuk is dat de leeuwen twee menselijke gezichten hebben gekregen. Onder het wapen de tekst 'Alcmaria Vitrix' en het jaartal 1573. Ook het beleg van Alkmaar in die tijd is terug te zien. Het originele glas is waarschijnlijk uit dankbaarheid door Alkmaar aan Hoorn en de Oosterkerk geschonken.

Immers, Hoorn stuurt wat gemist kan worden aan wapens naar de belegerde stad Alkmaar. Maar nadat de Spanjaarden bij Alkmaar zijn verjaagd en de victorie is begonnen, volgt in oktober van datzelfde jaar nog de beslissende slag op de Zuiderzee. Voor de bewapening van de schepen van de geuzen wordt de Oosterkerk tot gieterij ingericht. Hier worden de scheepskanonnen gegoten die de schepen van de Spaanse admiraal Bossu later in de pan zullen hakken. De hitte en rook uit de smeltkuilen zullen de kerk weinig goed hebben gedaan. Het originele raam wordt toegeschreven aan de glazenier Jan Maertensz Engelsman uit Hoorn en is aan Hoorn geschonken door de stad Alkmaar. Er is geen correspondentie over de schenking meer te vinden. Vast staat dat het raam in 1619 of 1620 in de Oosterkerk is aangebracht en dat het in de periode

1857-1862 is verwijderd en werd verkocht aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap. Later komt het terecht in het Rijksmuseum. In 1980 maakt Atelier Bogtman in Haarlem deze kopie.

37 Oorkonden restauratie en 500-jarig bestaan

Het document in de linker lijst stamt uit 1982. Het betreft de benoeming van Z.K.H. Prins Claus der Nederlanden tot tijdelijk koster van de Oosterkerk. Hiermee was Prins Claus gerechtigd de torenklok te luiden als teken van de ingebruikstelling van het geheel gerestaureerde gebouw. In de rechter lijst zit een verklaring van 8 november 2019, de dag dat het 500-jarig bestaan van de kerk als stenen gebouw werd gevierd. De verklaring is ondertekend door Jan Nieuwenburg, burgemeester van Hoorn en Beschermheer van de kerk. Achter de lijst heeft hij een verzegelde koker ingemetseld waarin op een bijna vier meter lange papierrol de geschiedenis van de kerk is vastgelegd. Ook zijn daarop de namen zijn vermeld van de gevers die bijdroegen aan de restauraties van de muren in 2018 en 2019. De koker is beschilderd door J.Christiaan Heydenrijk.

38 Quilt Hoorn 650 jaar

Met nog zes passen is de ingang van de kerk weer bereikt. Nu is de quilt van 7.5 x 2.5 meter te zien, die zo'n twintig vrouwen in 2007 maken als Hoorn het 650-jarig bestaan als stad viert. Met deze handwerk-techniek (waarbij drie lagen textiel op elkaar genaaid worden) brengen de leden van de Quiltbee De Cogge een hommage aan de jarige stad. Het ontwerp is van Lous de Waal. Zij kiest voor de zee als uitgangspunt. Te zien zijn niet alleen een stuurwiel, een kompas, vissen, seinvlaggen die de namen 'Hoorn' en 'VOC' aangeven, maar ook afbeeldingen van een fluitschip, de Hoofdtoren, de Oosterkerk en de Hoornse admiraal Pieter Floris. De quilt,

aangeboden aan de jarige gemeente Hoorn, krijgt op 7 april 2007 bij de officiële start van verjaardags-activiteiten een permanente plaats in de Oosterkerk. Toepasselijk, want de Oosterkerk is immers van oorsprong een schipperskerk.

39 Interieur van het schip

In 1976 vervaardigt kunstenaar/tekenaar Peter Dorleijn deze zeefdruk waarin het schip te zien is met orgel en herenbanken, de situatie vóór de grote restauratie. Niet te missen valt het schitterend gewelf. U kunt eenvoudig de oude en de huidige situatie vergelijken. Door de verkoop van exemplaren van dit werk kregen we geld binnen voor herstel van de Oosterkerk.

40 Aanwijzing luidklok

Op 20 april 1940 -dus nét voor de Duitse bezetting- wijst de regering onze kleine (luid)klok van 1450 aan als monument, met in vier talen het verzoek de klok met rust te laten. Dat werkt, de bezetter rooft alleen de grote klok (en nog 48 andere klokken elders in Hoorn).

41 Wijzerplaat

De wijzerplaat aan de muur komt uit de 17de eeuw. Niet bekend is of de wijzerplaat al deel uitmaakte van het eerste uurwerk dat in 1610 in de toren wordt geplaatst. Bijzonderheid: de tijd op deze wijzerplaat wordt aangegeven door middel van één wijzer (die hier overigens ontbreekt).

42 Scheepsmodellen in vitrine

Als u na de 128 passen in de kerk weer naar buiten loopt, ziet u nog een laatste herinnering aan het maritieme karakter van de Oosterkerk. In de gang staat een vitrine met twee modellen van vissersschepen, een schokker en een botter.

De modellen zijn door J. Brouwer, zoon van wijlen de maker Gerhardus Brouwer, geschonken aan Centrum Varend Erfgoed te Hoorn. Met de afspraak dat ze zoveel mogelijk permanent te zien zijn in de Oosterkerk. De bouwer voer een eeuw geleden zelf als visser op dit soort schepen en bouwde in zijn latere jaren deze schokker en botter. Beide typen horen bij de historie van Hoorn en de Zuiderzee, en zijn met wat geluk nog steeds in de onze havens te zien.

De schokker is waarschijnlijk ontwikkeld op het toenmalige eiland Schokland en was al voor het jaar 1800 in gebruik. Het is een stabiel schip, met goede zeileigenschappen en laag zwaartepunt. Geschikt voor de vaak ondiepe bodem van de Zuiderzee. Een schokker kon ook droogvallen op de wadden en platen bij het wisselen van het getij.

De botter is ontstaan in de tweede helft van de 18e eeuw. Het vissersvaartuig werd voornamelijk gebruikt op de Zuiderzee, maar ook in de kustvisserij op de Noordzee. Door de relatief hoge kop en zware constructie was de botter behoorlijk zeewaardig en het lage achterschip maakte hanteren van het vistuig makkelijker.

Donateurs

Het bestuur van de Oosterkerk wordt bijgestaan door een groep vrijwilligers en financieel gesteund door een groot aantal donateurs. Maar dat zijn er natuurlijk nooit genoeg. Wilt u ook donateur worden? Via een speciale folder voor nieuwe steunpilaren kunt u zich aanmelden. De folder is in de kerk verkrijgbaar. U ontvangt als donateur twee keer per jaar het Oosterkerkbulletin met informatie over activiteiten en wetenswaardigheden over het beheer. Ook staat er in de kerk een Donatiebox en treft u QR-codes aan voor een digitale gift.